

УДК 37.013: 7.071.4

РОЗВИТОК ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ В ХЕРСОНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

Зоя ГУРІЧ (Херсон)

Постановка проблеми. Для оцінки сучасного стану художньої освіти на Півдні України і виявлення тенденцій її розвитку необхідним є ретроспективний аналіз етапів становлення та еволюції художньої освіти, починаючи із середини ХІХ століття. Критичний аналіз методів навчання допоможе уникнути помилок і прорахунків, дасть можливість максимально використовувати кращі напрацювання художників-педагогів минулого та інтегрувати їх в сучасну систему навчання. Досягнення успіхів молодого покоління у сфері художнього навчання можливе за умов ретельного вивчення традицій художніх шкіл України, історії української культури.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемам розвитку художньої освіти на Україні присвячені роботи Е. Антоновича, В. Бутенко, І. Красюк, І. Малініної, Р. Шагалю. Питання теорії та методики образотворчого мистецтва висвітлюються в дослідженнях М. Резніченко, М. Ростовцева, В. Шпільчака. Історія розвитку художньо-естетичного виховання, педагогічна спадщина українських художніх шкіл розкривається в працях І. Зязюна, Л. Масол, І. Небесника, О. Рудницької. Деякі аспекти розвитку художньої освіти на території Херсонської губернії розкривають у своїх роботах М. Левченко, Н. Сапак, А. Форостян, Н. Шушлянікова. Однак зазначені дослідники лише частково торкаються питання еволюції та розвитку художньої освіти краю, розглядають художньо-педагогічну діяльність окремих діячів мистецтва, що не виявляє стану південноукраїнської художньої школи в цілому. Тому метою нашої статті є показати становлення та розвиток художньої освіти на Херсонщині в середині ХІХ – початку ХХ століття.

Мета статті полягає в історико-хронологічному аналізі розвитку художньої освіти в Херсонській губернії у другій половині ХІХ – початку ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. У середині ХІХ – початку ХХ століття на території Російської імперії, до складу якої на той час входила Херсонська губернія, для викладання таких предметів, як малюнок і креслення, у середніх навчальних закладах були необхідні вчителі, які б мали відповідну підготовку. Її здійснювали такі спеціалізовані навчальні заклади, як Петербурзька академія мистецтв,

Училище живопису скульптури та зодчества при Московському художньому об'єднанні, Строгановське центральне училище технічного малювання і Петербурзьке центральне училище технічного малювання барона Штігліца. Однак існуючі навчальні заклади не могли задовольнити зростаючих потреб середньої школи. Наслідком цього факту є поява численних художніх шкіл, що з'явилися в Україні в середині ХІХ – на початку ХХ століття.

Прогресивні інноваційні тенденції, що виникали в регіональних художніх школах, поступово скасовували монополію Петербурзької академії мистецтв. Передові педагоги-художники Академії, зокрема І.Рєпін, підтримували культурні зв'язки з Україною, бажаючи виникаючим тут школам сміливого розвитку і становлення власних художніх традицій. Теоретичні узагальнення та методичні інновації видатних педагогів Києва, Одеси, Харкова, що були отримані за допомогою власної педагогічної практики, у багатьох аспектах випереджали події в Петербурзькій академії мистецтв, стаючи чинниками нових прогресивних змін у всій системі художньої освіти. Методика навчання в цих школах нерідко визначалася як краща на конкурсах, які влаштовувала Петербурзька академія мистецтв серед середніх навчальних закладів Росії [8, с. 68–71]. Слід зазначити, що численні експерименти в галузі мистецтва різних регіонів України у складі Російської імперії «при всій своїй персоналізації не створювали дисонанс, навпаки, представляли собою діалектично сформований поліфонічний потік в одному руслі» [9, с.218].

У 1871–1872 роках група художників Петербурзької академії мистецтв створила програму з малюнку для середніх навчальних закладів. У пояснювальній записці до неї прогресивні педагоги-художники того часу М.Ге, І.Крамської, П.Чістяков категорично висловлювалися щодо методу копіювання, що використовувався в багатьох європейських країнах, зокрема в Німеччині, вважаючи його не тільки не корисним, але й згубним для навчання початківців. Замість копіювання вони пропонували роботу з натури, де чітко простежувалась послідовність етапів виконання роботи. В якості моделей на початкових етапах художники пропонували використовувати дротові каркаси, ускладнюючи завдання до малюнка гіпсових

фігур і голів включно. На думку педагогів, малювання геометричних фігур і тіл, як форм досить сухих, повинно було чергуватися зі зображенням схожих предметів побуту із оточення учнів. Знайомство з перспективою мало бути тільки наочним, пояснення правил перспективи повинно було йти тільки після спостереження її явищ учнями [6, с. 160].

Альтернативою програмі Петербурзької академії мистецтв виступали програми, створені в художніх школах України. Автори програм, спираючись на існуючі розробки, створили методичні рекомендації та підручники, які на той момент відрізнялися оригінальними підходами до навчання малюванню. Такі педагоги-художники, як З.Кіпріянова, М.Мурашко, М.Раєвська-Іванова, Е Шрейдер та ін. у процесі навчання орієнтувалися на формування вражень та суджень учнів про натуру, знайомили їх з історією і теорією мистецтв, орієнтувалися на вікові особливості учнів. Ілюстративний матеріал, який супроводжував підручники, базувався на національних традиціях української культури, виглядав сучасним за змістом і тематикою [4, с. 38].

Практично в кожному навчальному закладі Херсонської губернії керівництво дбало про всебічний розвиток учнів, надаючи особливого значення образотворчому мистецтву. Не було винятком і Єлисаветградське (суч. Кіровоград) реальне училище, де існували додаткові вечірні заняття з малювання та креслення. Для підвищення ефективності навчального процесу у 1870 р. на посаду викладача малювання був запрошений випускник Петербурзької академії мистецтв П. Крестоносцев (1837–1907), який організував при училищі так звані «Рисувальні класи» або, як стверджував він сам, «Вечірню малювальну школу». До учнів реального училища поступово приєдналися бажаючі займатися малюванням з інших навчальних закладів міста, а також всі ті, хто хотів освоїти образотворче мистецтво. Контингент був досить різноманітним як за класовими, так і за ранговими критеріями, в чому проявлявся певний демократизм. Існували лише вікові обмеження: до класів приймали бажаючих від 12 до 28 років. Про Єлисаветградську вечірню художню школу із захопленням писав розпорядник пересувних виставок художник П.Івачов: «У них при Земському реальному училищі є прекрасна малювальна школа, яка і не снилася Харкову. Учнів 60 душ ... Учителем там академік Крестоносцев» [2, с. 29]. Програма вечірніх рисувальних класів базувалася на основі програми, розробленої М. Ге, І. Крамським, П. Чистяковим, оскільки П. Крестоносцев вважав, що професійна

підготовка дозволить майбутнім художникам у подальшому вступити до Петербурзької академії мистецтв або в будь-який навчальний заклад технічного спрямування. Курс навчання в «Рисувальних класах» тривав два роки і мав від 5 до 10 тематичних рівнів складності. Програму навчання учні повинні були освоїти індивідуально, за результатами своїх досягнень [1, с. 53].

30 травня 1865р. Товариством Витончених Мистецтв була відкрита Одеська малювальна школа. Про цей факт свідчить замітка в газеті «Одеський вісник», в якій усі бажаючі запрошувались на відкриття школи та супутню цьому заходу, виставку «предметів витончених мистецтв». У статті також було зазначено, що плата за навчання складатиме 3 руб. на місяць, але буде працювати і безкоштовна недільна школа і, що важливо, «в школу запрошуються так само і пані» [5, с. 3].

Оскільки Товариство Витончених Мистецтв було добровільною громадською організацією, склад якої постійно змінювався, мінявся і обсяг пожертвувань для школи. Тому вона періодично відчувала матеріальні труднощі. Спочатку доводилося орендувати приміщення і при цьому забезпечувати навчальний процес необхідними умовами та наочними посібниками. Перші вчителі працювали безкоштовно. Незважаючи на тяжке матеріальне становище школи, вже в перший рік навчання кількість учнів досягло 190 осіб, із них лише 33 учня платили за навчання. З кожним роком охочих вчитися ставало більше; збільшувалася і кількість предметів: ліплення, анатомія, живопис олією, історія мистецтв. Наочні посібники для школи надходили від величезної кількості співчуваючих. Серед них були архітектори Ф. Боффо, Л. Оттон, Ф. Гонсіоровській; відомі своєю благодійністю в місті представники вищого світу Гагаріни, Толсті, Маас, Манук-Бей. Міська митниця звільнила від митних зборів гіпсові зліпки і витвори мистецтва, що ввозилися із-за кордону для школи.

З часом школа почала влаштовувати виставки: в одному з документів за 1873 р. вказується, що 195 робіт від 159 учнів були відіслані на конкурс в Петербурзьку Академію мистецтв, кращі учні були нагороджені медалями. Так школа щорічно доводила свою самостійність і стверджувала свій авторитет у суспільстві. Тільки в 1885 році школа перейшла у власну будівлю, побудовану завдяки участі міського голови Г. Маразлі. 30 грудня 1899 р. відбулася реорганізація малювальної школи в Одеське художнє училище, тоді ж був затверджений статут і штат училища. У серпні 1900 р. директором училища було призначено О. Попова. У 1902 р.

в програму училища було введено викладання методики краснопису і малювання, що було зроблено вперше. Це давало можливість учням, що успішно закінчили курс училища, викладати ці предмети в середніх навчальних закладах. Крім того, атестат училища дозволяв випускникам вступати до Петербурзької академії мистецтв без вступних іспитів.

Головна роль у формуванні педагогічних традицій училища в Одесі належить художникам-педагогам К. Костанді і Г. Ладиженському. Методика викладання на двох відділеннях – малювально-живописному і креслярсько-будівельному – практично повністю була побудована на роботі з натури. Курс навчання був розрахований на 5 років: у перших двох класах малювали, з третього класу до малюнка додавалася живопис; у п'ятому класі розподілу на малюнок і живопис не було. Перехід з одного класу в інший здійснювався на підставі виконаних робіт [7, с. 15].

Чудові колористи К. Костанді і Г. Ладиженській прищеплювали учням живий інтерес до завдань живопису та колористики. Недарма І. Рєпін, викладаючи в Академії мистецтв, характеризував вихованців Одеського училища як «талановитих колористів з тонким почуттям форми» [3, с. 9]. Велика увага приділялась роботі над композицією, хоча вона не входила до складу обов'язкових предметів в програмі училища. Педагоги з увагою ставилися до індивідуальних нахилів учнів, коригуючи і направляючи їх розвиток.

Необхідно відзначити, що конкурсна система вступу до Одеського художнього училища вплинула на створення численних рисувальних класів, курсів, студій та шкіл. Найвідомішими в Одесі були курси М. Манілама (1894), які згодом були реорганізовані в школу малювання. Протягом двох десятиліть не меншою популярністю користувалася студія Ю. Бершадського (1907). У 1910 р. була відкрита дитяча школа малювання і каліграфії І. Ходорова. Навчальні програми шкіл та студій були орієнтовані на вимоги художнього училища.

Першою відомою приватної малювальної школою в Миколаєві стала школа художника А. Козакова (1899). Для підготовки учнів школа спиралася на програму, розроблену Петербурзької академією мистецтв. Таким чином, випускники були підготовлені до вступу у вищі технічні навчальні заклади. У 1908 р. художником М. Вінокуровим був відкритий приватний рисувальний клас, в якому учні отримували початкову художню підготовку. Діяльність приватних шкіл сприяла відкриттю Миколаївської міської малювальної школи в 1913 р, де викладали відомі

художники-педагоги А. Валевахін, Л. Інглезі, В. Мурзанов [7, с. 17].

Починаючи з 1911 р. у Херсоні діяли малювальні класи Товариства любителів витончених мистецтв, в яких викладали відомі в широких колах громадськості художники А. Грабенко, Е. Бунцельман, Г. Літвін, І. Феглер. У травні 1919 р. у Херсоні була відкрита «Пролетарська художня студія», яка мала у своєму складі три майстерні малюнка і живопису, де працювали педагоги-художники Е. Бунцельман, Г. Курнаков, О. Шовкуненко.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що майже у кожному повітовому місті Херсонської губернії середини ХІХ – початку ХХ століття, існував ряд рисувальних класів, курсів, студій та шкіл, робота яких була спрямована на отримання учнями художньої, художньо-педагогічної або технічної освіти. При цьому кожному навчальному закладу були властиві свої методи викладання, які в свою чергу, спиралися на програму, розроблену педагогами-художниками Петербурзької академії мистецтв.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Боса І. О. Роль художників-педагогів у формуванні й розвитку мистецького життя міста Єлісаветграда в Другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / І.О. Боса // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архітектура. – №.6. – Харків, 2012 – С. 52–55.
2. Боса І. О. Художник-педагог, академік портретного живопису Петро Крестоносцев (Волгін) / І.О. Боса // Студії мистецтвознавчі: Архітектура. Образотворче та декоративно-вжиткове мистецтво. – К., 2010. – 140 с.
3. Владіч Л. В. Олексій Шовкуненко / Леонід Володимирович Владіч. – К.: Мистецтво, 1976. – 54 с.
4. Красюк І. О. Нариси з історії розвитку художньої освіти в Україні в ХІХ – на початку ХХ ст.: навчально-методичний посібник / Ірина Олександрівна Красюк. – Вид. 2, доп. і перероб. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2012. – 223 с.
5. Открытие Одесской школы рисования. // Одесский вестник. – 1865. – 29 мая № 114. – С. 3.
6. Ростовцев Н. Н. История методов обучения рисованию. Русская и советская школы рисунка / Николай Николаевич Ростовцев. – М.: Просвещение, 1982. – 240 с.
7. Сапак Н. В. Художне життя Півдня України кінця ХІХ – першої третини ХХ століття: автореф. дис. здобуття наук. ст. канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.05. «Образотворче мистецтво» / Н. В. Сапак. – К., 2006. – 23 с.
8. Циркулярное распоряжение начальства учебных округов о неослабном участии гимназий, прогимназий и реальных училищ в объявляемых Императорской Академией художеств конкурсах по рисованию, черчению и моделированию. Февраль 26, 1898г. //Сборник распоряжений по Министерству народного просвещения. –

С. Петербург: тип. Имп. Акад. Наук, 1866-1907. – С. 68–71.

9. Шмагало Р. Мистецька освіта в Україні сер. XIX – сер. XX століття: структурування, методологія, художні позиції / Ростислав Шмагало. – Львів : Українські технології, 2005. – 528 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Гуріч Зоя Владиславівна – член Національної спілки художників України, старший викладач

кафедри образотворчого мистецтва і дизайну Херсонського державного університету, аспірант відділу теорії та історії педагогічної майстерності інституту педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України.

Коло наукових інтересів: розвиток художньої освіти в початкових та середніх навчальних закладах Херсонської губернії (друга половина XIX – початок XX ст.).

УДК 564.78:453

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН

Людмила КОСТИНА, Лідія ЮРИШЕВА, Іраїда КОРЖАВИХ (Харків)

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства особливо гостро постає питання якості освіти, духовності нації. Сьогодні особистість, її знання, інтелект, компетентність, інформаційна культура є найвищою цінністю суспільства, яке прагне посісти чільне місце серед країн XXI століття. Здійснення завдань у галузі музичної освіти підростаючого покоління вимагає особливої уваги до підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін. Адже повноцінне й досконале музично-педагогічне навчання й виховання майбутніх музикантів-педагогів – ключ до піднесення музичної культури мас.

Учитель мистецьких дисциплін – центральна, часто єдина фігура в усьому багатобразному процесі шкільної музично-просвітницької роботи.

Його ініціатива, ентузіазм, професійна кваліфікація фактично вирішують долю музичного виховання в школі, успіх або неуспіх усієї справи. Саме вчитель музичного мистецтва покликаний формувати високі художні смаки, різносторонні музичні інтереси школярів.

На нашу думку, однією з найважливіших у структурі професійної компетентності вчителя є організаційна компетентність, сформованість якої дасть можливість майбутнім учителям належним чином організувати як діяльність учнів, так і свою власну. Успішність розв'язання цих питань залежить від сформованості музично-виконавської компетентності, яка в складній інтегративній структурі професійної компетентності вчителя музичного мистецтва є провідною.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури свідчить про постійний інтерес науковців до проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя. Вченими, зокрема, досліджено: особливості формування професійної компетентності вчителя

(В. Адольф, І. Бех, В. Баркасі, Т. Браже, М. Галагузова, С. Гончаренко, О. Добудько, І. Зязюн, В. Кричевський, Н. Ничкало, О. Савченко, Н. Тарасевич, О. Шиян та ін.); підготовка майбутніх учителів у галузі мистецької освіти (В. Дряпіка, О. Демянчук, Т. Завадська, Л. Коваль, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Олексюк, В. Орлова, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, Л. Хлебнікова, О. Щолокова та ін.).

Фахова підготовка майбутнього вчителя мистецьких дисциплін пред'являє особливі вимоги до формування його майстерності. Розкриваючи складність цієї підготовки, Б. Асаф'єв зазначив, що вчитель музики повинен бути «теоретиком і регентом, а також музичним істориком й музичним етнографом, виконавцем, котрий володіє інструментом, щоб бути готовим спрямувати увагу в ту чи іншу сторону» [5, с. 65]. Ця тема фрагментарно висвітлюється у публікаціях Е. Абдулліна [1], А. Авдієвського [2], Л. Арчажнікової [3].

До проблем визначення мети і специфіки диригентсько-хорової підготовки зверталися видатні музиканти-хормейстери, педагоги (А. Авдієвський, М. Колесса, М. Леонтович, О. Мархлевський, К. Пігров, К. Стеценко, П. Чесноков та інші).

Слід зазначити, що освітній процес на музично-педагогічних та мистецьких факультетах закладів вищої педагогічної освіти спирається на широкий спектр музично-теоретичних дисциплін та дисциплін диригентсько-хорової підготовки.

Таким чином, для підвищення професійної компетентності майбутніх фахівців музичного мистецтва необхідно постійно та цілеспрямовано розвивати музикознавчі та виконавські якості в щільній єдності з диригентсько-хоровою підготовкою.

Мета статті – висвітлення методичних аспектів підвищення професійної